

Seny i sentit comú en Jaume Balmes¹

Misericòrdia Anglès Cervelló

The University of Glasgow. Department of Philosophy

Resum

L'article tracta de la criteriologia del sentit comú del filòsof Jaume Balmes i la seva relació amb la noció del seny. Atès que és un problema explicar el significat exacte tant de sentit comú com de seny en un sentit filosòfic, intentem distingir els diferents possibles significats d'ambdues nocions. No obstant, es tracta d'un tema prou extens i per tant l'estudiarrem aquí només en relació amb la filosofia balmesiana. Comencem exposant la criteriologia de Balmes, en què el sentit comú és només un dels tres criteris fonamentals de veritat. Endemés, a cada criteri correspon un primer principi. Els criteris són: 1) la consciència (amb el primer principi del *cogito*), que abasta tots els fets interns de la ment; 2) l'evidència, regulada pel principi de no contradicció, i 3) el sentit comú o tendència natural de la nostra raó vers el ver. De tota manera, aquesta darrera noció és més complexa i ens cal distingir-hi diferents significats. Alguns d'ells són semblants a la noció de seny, entesa com una certa saviesa pràctica. Concloem afirmant que en la seva obra primerenca la noció balmesiana de sentit comú s'aproxima més a la de seny que la de la *Filosofia Fundamental*.

Paraules clau: Balmes, sentit comú, seny, criteris de veritat, prudència.

Abstract. «Seny» and common sense in Jaume Balmes

The article deals with the common sense criteriology of the philosopher Balmes and its relationship with the Catalan conception of «seny». Since it is a problem to explain the exact meaning of both «common sense» and «seny» in a philosophical sense we try to distinguish several possible meanings of both notions. Nevertheless, this is a large topic, therefore here it is studied in relationship with Balmesian philosophy. We begin by expounding Balmes' criteriology, where common sense is only one of three fundamental criteria of truth. Moreover, a first principle corresponds to each criterion. The criteria are 1) consciousness (first principle: the «cogito»), in whose scope all the internal facts of mind are

1. Aquest article es correspon a una conferència impartida a l'Ateneu de Barcelona organitzada per l'Acadèmia de Filosofia Liceu Maragall. Aquest treball s'ha realitzat gràcies a l'ajuda d'una beca de Formació de Personal Investigador (1989-1992); Departament de Filosofia Teòrica i Pràctica, Universitat de Barcelona; responsable de la recerca: professor Eudald Forment), com també de la beca postdoctoral Batista i Roca (1993-94, 1994-95; Department of Philosophy, The University of Glasgow; responsable de la recerca: professor Alexander Broadie), totes dues atorgades per la CIRIT.

included, 2) evidence, regulated by the principle of non contradiction, and 3) common sense or the natural tendency of our reason to the truth. However, this last notion is more complex and we need to distinguish its several meanings. Some of them are close to the notion of «seny», a kind of practical wisdom. We conclude stating that in his early work Balmes conception of common sense was closer to the notion of «seny» than in his *Filosofia Fundamental*.

Keywords: Balmes, common sense, «seny», criteria of truth, practical wisdom.

És ben habitual que el pensament balmesià sigui interpretat com una manifestació filosòfica del «seny». En efecte, Balmes ha estat molt sovint definit com un filòsof del sentit comú i si bé això en determinats moments va contribuir a la seva fama, en d'altres va convertir la seva filosofia en sospitosa. El mateix ha succeït en el cas de la resta de filòsofs que han inclòs el sentit comú com una peça clau del seu pensament.

Sembla que tota filosofia del sentit comú origini la paradoxa següent: si la filosofia és de sentit comú no fa falta cap filosofia, ja que tothom té sentit comú i per tant el conreu de la filosofia esdevé innecessari. L'apel·lació al sentit comú destrueix la filosofia o bé ens dona o aclareix una filosofia que ja tenim. El sentit comú pot considerar-se com un enemic de la filosofia, ja que anul·la la capacitat crítica pròpia del filòsof, o, almenys, la limita considerablement.

Com veurem més endavant, aquestes dificultats es poden solucionar distingint un sentit comú tècnicament definit pels filòsofs i un significat «vulgar» de sentit comú. Tot i amb això, sorgeix aleshores un nou problema. Si el sentit comú filosòfic és una noció definida per una filosofia determinada i fins i tot hi ha diferents filosofies del sentit comú, no deixa de ser «comú» el sentit comú?

Cenyint-nos ara al cas del filòsof de Vic, no voldríem semblar pessimistes, ja que la bibliografia sobre Balmes segueix ben viva. Tot i amb això constatem que encara sembla que calgui justificar l'estudi de la seva obra. Les investigacions regulars i normalitzades sobre el pensament balmesià potser no han aconseguit esborrar suficientment alguns rastres de tòpics provinents de valoracions parcials.

El que anomenem una lectura injusta de l'obra de Balmes ha bascular entre dos extrems. Per una banda, el pensament balmesià ha estat en alguns casos sobrevalorat, en voler subratllar la seva importància i l'enormitat d'una tasca realitzada al llarg d'una vida ben curta, tasca no només filosòfica, sinó també apologetica i política. D'altra banda, però, no és tan rar trobar judicis de menyspreu respecte al pensament balmesià, intentant restar-li tota mena d'originalitat.

Creiem que podem resumir en dos els retrets que se li han fet quan es qüestiona o es retalla la seva autenticitat i valor filosòfic. En primer lloc, la filosofia balmesiana podria explicar-se com un subproducte d'altres filosofies i, per tant, li manca originalitat. En segon lloc, el pensament de Balmes no seria res més que l'equivalent filosòfic del seny o sentit comú entès en el seu significat vulgar negatiu.

Creiem que els punts de vista d'Unamuno i d'Ors, malgrat que no són estrictament actuals, segueixen reflectint una de les formes més comunes de

considerar superficialment la filosofia balmesiana. És ben clar el cas d'Unamuno, que parlava del sentit comú com d'una «miserable quisicosa»². Per ell Balmes no ofería més que una variant de la filosofia escocesa del sentit comú, és a dir, una filosofia antifilosòfica.

A Catalunya mateix Eugeni d'Ors identificava la filosofia balmesiana, i més en concret *El Criteri*, amb la lògica defensiva. Aquesta hauria dominat fins aleshores el pensament català i havia de ser substituïda per una lògica agressiva que canviés el curs de la filosofia catalana. Encara que d'Ors era jove quan es pronuncià amb la frase «ningú que hagi llegit *El Criterio* ha arribat al Pol Austral»³, mai no va canviar totalment de posició. Destriar quina fou la concepció de sentit comú per d'Ors al llarg de la seva evolució intel·lectual és prou complex per merèixer un estudi. L'únic que pretenem remarcar aquí és el fet que un filòsof com d'Ors, per qui el seny fou tan important, no va valorar positivament la filosofia del sentit comú balmesiana.

Són molts els interrogants que sorgeixen a partir del que hem vist fins ara. Cal veure si Balmes parteix d'altres filosofies i fins a quin punt aquestes influències arriben a restar valor a les seves aportacions. També haurem de considerar quin és el veritable significat de sentit comú i seny i si seny i sentit comú són d'alguna manera una mateixa cosa.

No tractarem aquí tota la filosofia balmesiana, sinó el seu fonament, la criteriologia. Incidirem, per tant, en els punts que ens puguin portar a una reflexió sobre els significats de seny i sentit comú en Balmes. Abans que res, però, haurem de fer unes referències mínimes sobre les nocions mateixes de seny i sentit comú.

Donem per suposada la relació que s'ha establert entre filosofia catalana del sentit comú i seny, ja que tan sovint s'ha acceptat. Ni que només sigui a causa d'aquesta tradició interpretativa tal relació té ja una certa realitat que haurem de considerar. Ara bé, caldrà tenir present que no tota la filosofia catalana fa referència al sentit comú. A més, haurem de veure si és realment lícit identificar (parcialment o totalment) seny i sentit comú.

El problema principal que haurem de tractar si volem respondre aquestes preguntes és el de destriar què hem d'entendre per seny i per sentit comú. La riquesa del tema sobrepasa l'extensió d'aquest estudi, però és necessari partir d'unes mínimes definicions en relació amb el tema que ara ens ocupa.

Tant seny com sentit comú tenen una diversitat de significats que cal distingir bé, i que aquí només abastarem parcialment.

La primera distinció consistiria a dir que la paraula seny té una sèrie de connotacions que només poden ser captades en el context de la realitat catalana i que, consegüentment, la traducció d'aquesta paraula a d'altres llengües esde-

2. *Soledad*, O.C., Madrid, Aguilar, 1945, vol. I, p. 691; *El pedestal*, vol. II, p. 581-582: «Su pensamiento me parece rastrero y de corto vuelo; su sentido común, un sentido común muy catalán, bastante parecido al *common sense* de la escuela escocesa, lo menos a propósito para la alta especulación metafísica».

3. *Fragments de la Metafísica de la inquietud*, «Universitat Catalana», 1 (1904).

vé necessàriament impossible en sentit estricte. Si bé podem trobar paraules i, per tant, nocions similars en d'altres idiomes, la universalitat de dites nocions es donaria «encarnada» en els elements propis de cada cultura. Així, un estudi complet d'allò que el seny significa requeriria una anàlisi de la història, el dret, l'art, la literatura i el pensament catalans. El seny no s'explica només a través de la filosofia. En canvi, sentit comú es pot traduir perfectament en sentit literal a d'altres idiomes, com l'anglès *common sense*, posem per cas.

El seny no es pot limitar a l'àmbit filosòfic, sinó que el sobrepassa. A primera vista sembla que l'ús que en el llenguatge ordinari es pot fer de seny i sentit comú és força similar. Tenir o actuar amb seny o sentit comú, ser persona assenyada o provista de sentit comú, són expressions intercanviables en més d'un context.

Però se'ns ocorre una diferència que pot començar a separar l'àmbit de les dues nocions. Mentre que el sentit comú ha estat adoptat com una noció filosòfica, això no ha succeït amb el seny. Així, pensadors molt diferents, catalans o no, s'han referit al sentit comú com un element filosòfic. El seny no sembla susceptible de ser considerat de la mateixa manera, precisament per les característiques individuals que conté. Certament aquesta afirmació és objectable: el seny no només pot esdevenir una noció filosòfica, sinó que això ja s'ha fet com és obvi en el cas del pensament noucentista d'Eugeni d'Ors. Cal veure, però, que el fet que el seny pugui ser estudiat des d'un punt de vista filosòfic no equival a que sigui un element d'una filosofia. No obstant això, aquest podria ser el cas de d'Ors, per qui el seny és un noció nuclear. Ara bé, no és la reflexió de Xènius una indagació sobre les característiques pròpies d'un seny encarnat en trets individuals de la cultura catalana? No sembla que el seny sigui en aquest sentit una peça d'un sistema filosòfic amb pretensions d'universalitat, la qual funció sí que ha representat el sentit comú.

Una altra diferenciació possible entre seny es troba en la interpretació que ofereix Josep Ferrater Mora, el qual reserva el significat positiu pel seny i el negatiu pel sentit comú. Ferrater Mora manté que el seny és una de les per ell anomenades «formes de la vida catalana», encara que no la més important o decisiva. Segons ell, és un error molt habitual identificar seny amb sentit comú: «L'home amb sentit comú és aleshores l'home incapaç d'enlairar-se per damunt del que és habitual i rutinari, el que passa per davant de les coses sense veure més que llur aparença»⁴. El sentit comú és definit així, com el mateix Ferrater Mora reconeix, «en l'accepció pejorativa habitual i deixant de banda la seva no gens senzilla significació filosòfica»⁵. El seny, en canvi, es caracteritza per trets que cal valorar positivament, dels quals l'essencial és «l'ésser el resultat de les experiències personals i àdhuc d'aquelles experiències que, provinents del contorn i com a patrimoni de la col·lectivitat, poden ésser individualment reviscudes»⁶. El que fa que el sentit comú no sigui valuós és el fet que els seus judicis són creences fruit de la rutina i en les quals no hi ha cap mena d'experiència personal. Pot arribar a succeir que el contingut

4. FERRATER MORA, J. (1986). *Les formes de la vida catalana i altres assaigs*. Barcelona: Edicions 62 i «La Caixa», p. 54.

5. *Ibidem*, p. 54.

6. *Ibidem*, p. 55.

d'un judici de sentit comú i de seny sigui el mateix, sense que puguem dir que es tracti exactament del mateix judici. Els diferenciarà el rerafons de l'experiència, de manera que el mateix judici pot ser expressat rutinàriament i ser buit, o ple d'experiència i de significat.

Aquesta interpretació és molt atractiva, però ofereix una dificultat. ¿No es possible emprar tant seny com sentit comú en sentit positiu i negatiu? ¿No es pot parlar amb intent despreciatiu d'una persona dient que és massa assenyada, de la mateixa manera que un judici es pot despreciar per ser d'un sentit comú excessiu? És clar que la interpretació de Ferrater es podria justificar dient que de vegades no s'empra bé la paraula seny, que en el seu veritable significat no pot adquirir les connotacions negatives, però en tot cas aquesta distinció de seny i sentit comú sembla insuficient.

Una altra possible interpretació consistiria a dir que seny i sentit comú poden exercir algunes funcions similars en el llenguatge ordinari. A més del seu ús ordinari, sentit comú tindria un ús filosòfic. És a dir, si el seny no és un mot que forma part del vocabulari filosòfic especialitzat, podríem optar per pensar que el seny és la paraula del llenguatge ordinari que es correspon a sentit comú en el filosòfic.

Ara bé, el problema que sorgeix aquí és que sentit comú no té un significat filosòfic únic. Sembla que si en alguna cosa hem d'esperar trobar acord en filosofia (si més no!) és entre els filòsofs que admeten el sentit comú sobre què és el sentit comú. Però això no és així. La tendència a col·locar totes les filosofies del sentit comú en un mateix sac prové en gran part d'un prejudici: el de pensar que en realitat no són veritables filosofies, ja que l'acceptació del sentit comú anul·la la distància crítica que possibilita el pensament reflexiu. Encara que s'hi poden trobar factors compartits, també hi ha una diversitat de plantejaments filosòfics. (El sentit comú pot ser un únic criteri o un criteri entre d'altres, es pot identificar amb la consciència o no, pot definir-se com un conjunt de primers principis, pot anar unit a una filosofia més o menys empirista, etc.)

Pretenem mostrar justament la imprecisió i falsedat d'aquest punt de vista. Cal examinar com cada filòsof empra el sentit comú, com el defineix, quin valor i quins límits li atorga i, en definitiva, quina filosofia manté. L'apel·lació al sentit comú pot ser una manera d'evitar el pensar, però aleshores tindriem el sentit comú reduït a la seva accepció vulgar negativa, és a dir, conjunt de prejudicis, creences culturals dominants, opinions rutinàries, etc. Si el sentit comú defensat per un filòsof és aquest, no creiem que pugui realment desenvolupar una veritable filosofia. El fet d'acceptar alguna mena de sentit comú no fa que una filosofia no sigui això: un pensament discursiu que cal avaluar com qualsevol altra filosofia.

Ara bé, un cop hem defensat el sentit comú present en diferents filosofies distingint-lo del «vulgar» correm el perill de separar-los completament. Aquesta seria en part la postura d'Eduard Nicol, qui va voler destacar les diferències entre sentit comú filosòfic i vulgar⁷. La noció popular derivaria per deteriorament de la

7. *El problema de la Filosofía Hispánica*, Madrid, Tecnos, 1961, p. 197: «[...] ni la *koiné aisthesis* de Aristóteles, ni el *sensus communis naturae* de los medievales, ni el *bon sens* cartesiano, ni el *sens commun* de Leibniz, tienen nada que ver con la acepción popular del

filosòfica⁸. Pensem que certament la noció filosòfica ha d'haver influït en la formació de la noció popular de sentit comú. Ara bé, no podem ignorar que els filòsofs que apel·len al sentit comú no el separen —tampoc el redueixen— al sentit vulgar, que no ha de ser necessàriament negatiu.

Tot el que hem dit fins ara és insuficient, especialment si pretenguéssim mantenir que el seny és el tarannà de fons que dona el to a la major part de la filosofia catalana i que s'ha manifestat en l'acceptació del sentit comú per Balmes, Martí d'Eixalà, Llorens i Barba, potser per Vives i d'altres pensadors contemporanis. Tampoc no tenim elements per resoldre si la noció de seny s'ha generat, almenys parcialment, a partir de les aportacions dels filòsofs catalans, especialment dels qui apel·len al sentit comú.

Intentar resoldre aquestes dificultats seriosament suposaria una indagació acurada de les nocions de seny i sentit comú en tots els casos que es puguin presentar. Així, més que tractar de donar una interpretació global, tractarem de veure què és el sentit comú filosòficament considerat per Balmes, si es correspon completament al sentit comú vulgar o al seny.

Tractarem, doncs, de respondre als interrogants suscitats limitant-nos al cas de Balmes. Haurem de començar per exposar succintament la seva criteriologia, com també referir-nos a les influències rebudes quant a la noció de sentit comú.

La filosofia de Balmes pressuposa la necessitat de l'estudi de l'home sencer i per això denuncia els perills de la unilateralitat filosòfica⁹. De la mateixa manera que certes afirmacions es poden considerar veritables quan s'examinen aïlladament, malgrat que en conjunt no siguin acceptables, també es pot dir que quelcom és fals a causa de la seva parcialitat.

Doncs bé, hem de tenir present la importància de no oblidar cap factor en l'estudi d'una realitat determinada des del mateix inici de la filosofia balme-siana, és a dir, la criteriologia. En l'estudi del punt de partida de la filosofia ens trobarem amb la impossibilitat d'atenir-nos a un sol element.

Hem de distingir, però, el tractament del sentit comú que trobem en *El Criteri*, obra escrita entre el 1843 i 1844 encara que pensada durant els anys anteriors, del de la *Filosofia Fonamental*, escrita posteriorment (1845-1846).

sentido común. Éste es un asunto un poco técnico, en el que no es legítimo penetrar ahora. Pero seame permitido indicar que tampoco la filosofía del sentido común de Reid, la cual influyó en Eixalà y Llorens y Barba, tiene gran cosa que ver con lo que la gente entiende por sentido común».

8. *Ibidem*, p. 197-198: «No es desatinada entonces la presunción de que el entendimiento humano, esa razón unitaria que nos permite pensar y entendernos, fuera efectivamente el *locus principiorum*, nada menos que la sede de los principios, y que las buenas gentes, por influencia remota de la filosofía, hubieran adoptado la fórmula para designar con ella simplemente *le bon sens du boulangem*».

9. J. Roig Gironella ha destacat aquesta característica com la clau per comprendre Balmes: «la actitud de Balmes, actitud que con frecuencia no ha sido comprendida por muchos, será siempre la de que la primera y más fundamental condición para el valor de toda filosofía está en que debiera comprender al hombre entero.», en *Balmes filósofo*, Barcelona, Editorial Balmes, 1969, p. 27.

En *El Criteri* el sentit comú, curiosament, encara no és definit com un criteri, sinó com un tipus d'impossibilitat¹⁰. En aquesta obra hi ha diferents referències al sentit comú com quelcom oposat a la insensatesa. Hi abunden expressions com «bon sentit», equivalents a sentit comú. Aquests passatges aïllats de la resta de filosofia balmesiana donen una visió molt pobra del seu pensament i es presten a les crítiques més típiques sobre l'apel·lació del sentit comú en filosofia.

El filòsof serà savi si admet el sentit comú, mentre que si la insensatesa, és a dir, la manca de sentit comú, és el seu punt de partida, no assolirà el veritable coneixement¹¹.

En altres moments el sentit comú apareix més com una bona capacitat de judicar producte o bé d'una disposició natural o d'una virtut intel·lectual («bon judici», «bon sentit», «tino»)¹².

A la *Filosofia Fonamental* el tractament del sentit comú és molt més complex, s'emmarca dins d'una criteriologia i apareix com un mitjà de percepció d'un ordre de veritats. Seguint el mateix ordre del plantejament balmesià, cal començar acceptant com un fet les certeses naturals. Aquestes certeses hauran de ser estudiades, però hem de reconèixer que les tenim abans d'iniciar processos reflexius. És més, sense elles no es podria donar cap mena de reflexió. Per tant, no s'ha de negar o destruir les certeses naturals, sinó admetre la seva existència. En resum, partim de les constatacions següents: a) del fet de tenir certesa; b) experimentem que les certeses són múltiples, no són totes de la mateixa classe; c) s'experimenta la irreductibilitat que hi ha entre els diferents tipus de veritat i certesa.

Balmes distingeix tres ordres de veritats: de sentit íntim, d'evidència i de sentit comú. Aquestes es refereixen a tres dimensions que trobarem sempre en el coneixement humà, de manera que per a explicar-lo, no en podem deixar mai cap de les tres de banda.

Aquestes certeses no poden ser rebutjades en tant que fets. Tot home les accepta espontàniament, ara bé, i el filòsof? També, encara que com a tal filòsof s'ha de preguntar pel seu fonament. És en aquest moment que es fa el pas de les certeses naturals a la qüestió sobre els principis. Cada ordre de veritats exigeix un punt de suport propi¹³.

Els principis són veritats «fonament» i no veritats «llavor». Amb aquesta distinció Balmes explicita la seva postura sobre com cal tractar la qüestió de

10. *El Criteri*, c. 4, n. 2, p. 565-565. (Totes les citacions de Balmes es correspondran a l'edició de les *Obras Completas*, Madrid: BAC- Balmesiana, 1948-1950. Abreugem *Filosofia Fundamental* com F.F. i *Filosofia Elemental* com F.E.)

11. *Ibidem*, c. 4, n. 10, p. 571: «Sólo algunos hombres apellidados filósofos se obstinan a veces en este empeño, no recordando que no hay filosofía que excuse la falta de sentido común y que mal llegará a ser sabio quien comienza por ser insensato.»

12. *Ibidem*, c. 22, n. 9, p. 707: «Lo que le falta en aquel punto es sentido común. Su disposición natural o sus hábitos le han formado así, [...]»

13. Sobre el caràcter fonamentador dels tres principis balmesians vegeu. E. FORMENT: *Lecciones de Metafísica*, Madrid, Rialp, 1952.

l'origen de les nostres veritats. No hem de buscar el que no hi ha, és a dir, veritats llavor o veritats de les quals poden brollar altres veritats. Al que sí que podem arribar és a les veritats fonament o condicions indispensables perquè es doni coneixement¹⁴. Com ja hem dit, Balmes recalca que no hi ha una sola veritat fonament i les anomena també «primeres veritats», sempre en el sentit de punt de suport.

Si bé és el filòsof qui s'ocupa del tema dels principis, no per això aquests deixen de ser vàlids per a tothom, sempre suposats per qualsevol persona que pensi.

Balmes no pretén ser el primer d'haver trobat aquests principis, la qual cosa seria molt estranya atès el tipus de certesa que els acompanya. Sí que pensa, però, que no se'ls ha utilitzat de forma convenient, en donar prioritat a un respecte als altres. És a dir, s'ha reconegut sovint la seva fonamentalitat, però de forma aïllada.

Els principis fonamentals són tres. En primer lloc i en relació amb l'ordre de veritats de consciència, tenim el principi de consciència o «penso, doncs sóc».

En segon lloc, en l'ordre de veritats d'evidència hi ha el principi d'evidència, que no és altre que el principi de contradicció o «una cosa no pot ser i no ser alhora».

Finalment, Balmes parla d'un tercer ordre de veritats, les de sentit comú. El principi corresponent s'anomena de sentit comú o bé principi de l'evidència. En la seva formulació més simple diu que «l'evident és ver».

Analitzem ara les condicions de la fonamentalitat dels principis i que, per tant, ens permeten reconèixer-los com a tals. Balmes enumera tres característiques. En primer lloc, s'afirma que un principi fonamental no es pot fonamentar en cap altre principi. Aquesta característica defineix la fonamentalitat en forma d'independència. És clar que un primer principi, justament per ser-ho, no pot dependre de res o perdria la seva qualitat de ser justament «primer». Ja en Aristòtil es troba aquesta condició definitòria de primer principi. Ara haurà de ser aplicada a l'existència de tres dimensions del coneixement. Per això Balmes afirma que tampoc pot ser fonamentat en un altre principi fonamental.

Ara bé, si aquesta fos l'única característica del principi fonamental, podria semblar que cada un té el seu àmbit propi i que hi ha un cert estat d'aïllament entre ells. Però aquest no és el cas, tal com de fet aclareixen les altres dues condicions de tot principi fonamental.

14. F.F., p. 88.: «No busco un primer principio tal que ilumine por sí solo todas las verdades, o que las produzca, sino una verdad que sea condición indispensable de todo conocimiento; por esto no la llamo origen, sino punto de apoyo; el edificio no nace del cimiento, pero estriba en él. Como un cimiento hemos de considerar el principio buscado, así como en los capítulos anteriores tratábamos de encontrar una semilla; estas dos imágenes, semilla y cimiento expresan perfectamente mis ideas y deslindan con toda exactitud las dos cuestiones.»

Així, la segona característica ens diu que la destrucció d'un principi fonamental impossibilitaria la subsistència de la resta de principis. És a dir, la ruïna d'un principi comporta la ruïna dels altres. En el tercer tret trobem de nou expressada la relació entre principis, ja que consisteix en l'afirmació que un principi fonamental permet de demostrar directament o indirectament la resta de principis en el cas que fossin negats. És a dir, els principis s'enforteixen mútuament.

De primer pot semblar que les dues últimes condicions entren en contradicció amb la primera, ja que s'està parlant alhora de la dependència i la independència dels principis fonamentals. Ara bé, la independència és absoluta quant a la fonamentació i es pot dir que cap principi fonamenta un altre principi. En canvi, és lícit parlar d'interdependència a l'hora d'estudiar el conjunt del coneixement. Hem diferenciat tres ordres de veritats, però en la realitat aquests ordres no existeixen separadament, sinó que formen un tot, la qual cosa comporta una connexió constant d'aquests tres ordres. És en analitzar la complexitat del coneixement que els destriem i els delimitem»¹⁵.

En els criteris succeeix quelcom similar. Tot i que cada un és suficient en el seu àmbit, també és cert que s'enforteixen mútuament. Entre ells hi ha harmonia i complementació, precisament perquè cada un té la seva pròpia manera de ser, com també una manera pròpia de conduir-nos a la veritat. La manca d'un, però, comporta indefectiblement la ruïna de tot el coneixement humà. En suma, no hi ha un criteri ni un principi més important que els altres. S'interrelacionen des de la igualtat, però no des de la uniformitat.

Del que acabem de veure es desprèn que el sentit comú s'ha d'entendre en relació amb la resta de criteris i principis. Per tant, malgrat que el nostre centre d'interès sigui el sentit comú, ens haurem de referir a cada un dels criteris.

Balmes comença estudiant el principi de consciència, el qual pressuposa l'existència de l'ordre de veritats de sentit íntim. Aquestes són fets subjectius, reals, particulars i contingents, indubtables, infal·libles, immediats i no derivats de cap demostració. La consciència abasta tot el camp de l'experiència interior, de tot allò que s'esdevé a l'interior del subjecte.

Balmes anomena també el principi de consciència sentit íntim (paraula emprada primer per C. Buffier, a qui ens referirem mes endavant) o principi de Descartes. Està d'acord amb aquest quant al contingut del principi («penso, doncs sóc»), però no en el paper que juga. Mentre que per Descartes es tracta de la primera veritat a partir de la qual es dedueixen la resta de veritats, per Balmes, en canvi, només és la primera veritat d'un ordre de veritats: les de sentit íntim. Admet, això no obstant, que ha de ser considerat en primer lloc i que la consciència és un criteri anterior a tots els altres, però només en tant

15. F.E., p. 281: «Creo, pues, que el fundamento de la certeza está en la consciencia, en el sentido común y en la evidencia. Estas cosas no se pueden separar cuando se busca la razón de la certeza; sin que por esto quiera yo decir que para cerciorarnos tengamos necesidad de pensar en los tres criterios. Cada uno por sí solo nos deja tranquilos; pues ya llevo observado que una cosa es la razón filosófica de los fundamentos de la certeza y otra el hecho mismo.»

que és un fet primordial sense el qual no es pot donar cap tipus de coneixement. També reconeix que ens dóna la certesa més íntima, precisament perquè és relativa als fets subjectius, sent testimoni de la seva pròpia presència. A pesar de tot això, ni el principi de consciència pot fonamentar qualsevol mena de veritat, ni el criteri de consciència és vàlid fora de l'àmbit que li pertoca.

Passem ara al segon tipus de veritats, les d'evidència. Aquestes, també anomenades ideals, són les pròpies del raonament discursiu i es caracteritzen per la seva universalitat i necessitat. Depenen també d'un principi fonamental, el de no contradicció. L'evidència es defineix per la percepció de la identitat o repugnància de les idees. A més de ser fonamentada pel principi de no contradicció, l'evidència va acompanyada sempre dels trets d'universalitat i necessitat. Ara bé, l'evidència per si sola no garanteix la correspondència amb l'àmbit objectiu, per això caldrà la intervenció de l'instint intel·lectual, que objectiva les idees amb l'afirmació del principi «l'evident és ver». Explicar això requereix entrar en l'explicació del darrer ordre de veritats, les de sentit comú¹⁶.

Balmes utilitza com a sinònims sentit comú i instint intel·lectual. Encara que la darrera expressió és la més original i exclusiva d'ell, no per això deixa d'emprar ben sovint la de sentit comú. Algunes vegades sembla atribuir diferents tasques a cadascun, de manera que mentre l'instint intel·lectual es referiria a veritats no demostrables, el sentit comú assoliria veritats posteriorment raonables i demostrables¹⁷.

Ens trobem també amb el fet que Balmes dóna més d'una definició de sentit comú. No volem pas dir que hi hagi, però, cap mena de contradicció. Hem de parlar més aviat de diferents tasques, totes les quals comparteixen quelcom. El sentit comú es caracteritza per la multiplicitat de les seves aplicacions i és en elles, més que en una definició, on cal anar si volem captar la raó essencial d'aquest criteri.

Balmes mateix no ens dóna una definició de sentit comú pròpiament dita, sinó una definició negativa. Habitualment caracteritza el sentit comú pel fet de ser aquell que ens duu a veritats que no ens resulten accessibles per cap dels altres dos criteris de consciència i evidència.

La paraula «sentit» fa referència a la passivitat, entesa com a absència de tota reflexió o raciocini. Genera un tipus d'assentiment completament irresistible i

16. F.E., p. 284-285: «Quitad la conciencia, y el ser sensitivo e inteligente no se encuentra a sí mismo. Quitad la evidencia, y la razón no puede dar un paso. Quitad el sentido común, y nos faltan muchas verdades que no podemos demostrar, o que necesitamos antes de toda reflexión; y además, no estaremos seguros de que debamos asentir a lo evidente ni de que sea veraz en su testimonio ninguna de nuestras facultades. Quitad el testimonio de los sentidos, y el mundo corpóreo se convierte en una ilusión. Quitad la autoridad humana, y desde el momento en que el hombre no crea al hombre, la sociedad y la familia se disuelven, se hacen imposibles».

17. F.E., p. 203: «[...] en el de instinto intelectual, para objetivarlas, se halla una ley de la naturaleza, indispensable también para la existencia de la razón; en el del sentido común, propiamente dicho, hay el esenso instintivo a verdades que, luego, examinadas, se nos presentan fácilmente razonables».

que es presenta sense activitat discursiva del subjecte, de tal manera que és sofer-ta com una espècie de «sentiment». Amb la paraula «comú» s'indica la univer-salitat de les veritats de sentit comú, característica que també es dona en l'evidència i amb la qual es contraposa a la consciència, la qual es caracteritza justament per la individualitat. També designa el fet de ser comú a tot home.

La paraula «instint» és molt utilitzada per Balmes, no només com a part de l'expressió «instint intel·lectual». Sovint trobem derivats com «instintiu», «força instintiva», «impuls de l'instint» o «instint conforme a raó». Balmes s'adona que l'ús d'aquest terme pot generar incomprensió del que realment vol dir, per això separa les nocions d'«instintiu» i «irracional»¹⁸. La finalitat d'aquest terme és la de significar l'element espontani i pre-reflexiu d'aquest criteri no depèn de la reflexió i està dirigit a solventar les necessitats de la vida pràctica quotidiana.

Precisament l'adjectiu que acompanya instint —intel·lectual— ja ens diu que només té un significat anàleg al d'instint animal. Però encara hi ha un sig-nificat més profund d'intel·lectual, aquell que designa que l'instint intel·lec-tual és la base del funcionament de la raó a la vegada que depèn de la racionalitat.

Comencem per la funció que considerem més àmplia, aquella que Balmes designa com el fet de ser la «guia i escut» de la raó. Significa que el sentit comú ens orienta i ens defensa, és a dir, ens dirigeix espontàniament i abans de tota reflexió o argumentació vers el veritable i ens aparta també impulsivament de la falsedat i l'error¹⁹.

La raó, abans de dirigir-se reflexivament en una direcció o una altra, es troba ja orientada vers la veritat, de manera que rebutja instintivament l'erro-ni. El sentit comú no substitueix la raó en la comprensió de la realitat, és tracta més aviat de la tendència de la naturalesa humana cap al ver fins i tot quan no està raonant. L'orientació racional espontània vers la veritat és previa, doncs, a l'exercici discursiu de la raó.

Balmes compara la consciència a una àncora, ja que la seva certesa resis-teix els embats del dubte universal. Les certeses de la consciència, però, no ens duen enlloc. Si Descartes, després d'haver acabat el procés de dubte i haver assolit el «cogito» com a primera veritat, no hagués trobat una manera de pas-sar a noves veritats, el resultat de la seva filosofia hauria estat només la constatació de la pròpia existència. Doncs bé, per Balmes, el «cogito», en ser una veritat «fonament» i no «llavor», no ens permet sortir del seu àmbit subjec-tiu.²⁰ Per això indica que la consciència és una bona àncora, però no un far.

18. F.F., p. 95, nota.

19. F.F., p. 93-94: «Ese instinto intelectual abraza muchos objetos de orden diferente; es, por decirlo así, la guía y el escudo de la razón, la guía, porque la precede y le indica el camino verdadero, antes de que comience a andar; el escudo, porque la pone a cubierto de sus propias vacilaciones, haciendo enmudecer el sofisma en presencia del sentido común».

20. F.F., p. 43: «La conciencia es un ánclora, no un faro; basta para evitar el naufragio de la inteligencia, no para indicarle el derrotero. En los asaltos de la duda universal, ahí está la conciencia, que no deja perecer; pero si le pedís que os dijera, os presenta hechos particulares nada más».

Doncs bé, el far, malgrat que Balmes no ho expliciti en el text citat, sembla equivaldre clarament a la funció orientadora del sentit comú com a guia i escut (almenys com a guia). El far permet escollir la direcció adequada enmig de les circumstàncies adverses i ens evita les marrades inútils. Això no vol dir que en altres circumstàncies el mateix vaixell no pugui fer el camí sense valdre's del far, sinó per càlcul, o fins i tot que esculli un camí més llarg del necessari per la raó que sigui. Això succeeix també amb les certeses espontànies, que són indispensables en moments que no ens permeten l'argumentació, encara que en un altre moment puguin ser raonades.

D'aquesta manera s'expliquen també nombroses certeses naturals que tots els homes comparteixen, com ara que tenim un cos propi, que causem voluntàriament el moviment del nostre cos, que existeixen altres éssers com nosaltres i que existeix l'univers extern a nosaltres. És funció de «guia i escut» el que ens equipa amb nombroses certeses naturals, que no per això són cegues. El fet que s'hagin assolit per instint intel·lectual no significa que no es puguin raonar, fins i tot la raó pot haver col·laborat en la seva afirmació. Ara bé, el que les caracteritza és el fet de presentar-se de forma irresistible i instintiva. Qualsevol home es troba afirmant necessàriament un conjunt d'assertions que ha de presuposar constantment en qualsevol acció pràctica, encara que no les pugui raonar o demostrar.

Els textos on Balmes parla d'aquesta funció són els que s'han prestat més a la crítica de vulgaritat especulativa²¹. Cal veure, però, que Balmes no redueix el sentit comú a aquesta tasca. La definició més completa al·ludeix a la diversitat d'aplicacions:

Yo creo que la expresión sentido común significa una ley de nuestro espíritu, diferente en apariencia según son diferentes los casos en que se aplica, pero que en realidad, y a pesar de sus modificaciones, es una sola, siempre la misma, y consiste en una inclinación natural de nuestro espíritu a dar su asenso a ciertas verdades no atestiguadas por la conciencia, ni demostradas por la razón; y que todos los hombres han menester para satisfacer las necesidades de la vida sensitiva, intelectual o moral²².

Aquesta llei de l'esperit mai no és identificada per Balmes amb una facultat específica, un conjunt d'idees innates o un sentiment de tipus afectiu. Cal anar a la diversitat d'aplicacions d'aquesta llei i tractar de fer una primera dis-

21. Posem com a exemple el text següent: F.F., p. 21: «Desde el niño de pocos años hasta el varón de edad proveya y juicio maduro preguntadles sobre la certeza de la existencia propia, de sus actos internos y externos, de los parientes y amigos, del pueblo en que residen y de otros objetos que han visto o de que han oído hablar, no observaréis vacilación alguna; y lo que es más, ni diferencia de ninguna clase entre los grados de semejante certeza; de modo que si no tienen noticia de las cuestiones filosóficas que sobre estas materias se agitan, leeréis en sus semblantes la admiración y el asombro de que haya quien pueda ocuparse seriamente en averiguar cosas tan claras.»

22. F.F. p. 190.

tinció. Creiem que consisteix en el fet que hi ha veritats de sentit comú que només poden ser assolides per aquest criteri, mentre que hi ha altres veritats que tant poden ser captades per aquest criteri com per algun dels altres dos de consciència i evidència.

Sovint no s'ha remarcat que Balmes no defineix les veritats de sentit comú com aquelles que no poden ser captades per cap altre criteri, sinó com les que no han estat assolides per mitjà de la consciència o l'evidència. D'aquesta manera no s'explicaria que algunes veritats que primer han estat de sentit comú, puguin ser areses posteriorment per altres criteris. Una veritat de sentit comú no és mai el fruit d'un procés demostratiu, però, d'altra banda, la «indemostrabilitat» no és una de les seves característiques essencials. Existeixen veritats de sentit comú indemostrables i demostrables, ara bé, mai no són irracionals. Aquelles que no són subjecte de demostració poden ser, almenys, raonades i mai anar contra el raonable.

Comencem considerant les veritats de sentit comú indemostrables i que, per tant, mai no es reduiran a veritats d'evidència. Es caracteritzen per no augmentar el cabal del nostre saber, sinó que donen raó del funcionament dels criteris.

Balmes comença considerant la inclusió de les veritats d'evidència immediata, ja que no depenen de cap mena de demostració i l'assentiment esdeve inevitable. Tot i amb això, en aquest cas Balmes admet que pot semblar problemàtic parlar de sentit comú, ja que l'evidència és ja un criteri per si mateixa. Malgrat això, la considera aquí en tant que l'assentiment generat no depèn del raonament, encara que es tracti d'una evidència.

Tenim també les veritats d'evidència mediata, cas similar a l'anterior. Abans es tractava de l'assentiment a una relació entre conceptes i ara es refereix a l'assentiment corresponent a la relació entre proposicions. Encara que la lògica ens pot explicar quines són les lleis seguides en un raonament, podem anar més enllà i preguntar-nos per què assentim a aquestes lleis. També això es deu al sentit comú. Hi ha quelcom indemostrable en tota demostració²³. No seria just interpretar que aquí Balmes cau en l'irracionalisme, ja que ell no nega l'ordre del raonament i la lògica. Afirmar que aquest va acompanyat de quelcom que no és demostrable. Ara bé, indemostrable no vol dir irraonable.

Una de les aplicacions del sentit comú de més transcendència filosòfica és la funció objectivadora, ja que ens explica com el sentit comú ens permet fer el pas del subjectiu vers l'objectiu i això en més d'un camp: el de les idees, el dels judicis, el de les veritats morals i el de les sensacions. De fet, l'objectivació d'idees i judicis equival a la mateixa primera veritat de sentit comú, el principi fonamental anomenat de l'evidència «l'evident és ver». Explicant-lo Balmes

23. F.F., p. 99: «Y es de observar que la indemostrabilidad, por decirlo así, no es propia únicamente de ciertas premisas: se la halla en algún modo en todo raciocinio, por su misma naturaleza, prescindiendo de las proposiciones de que se compone. Sabemos que las premisas A y B son ciertas: de ellas inferiremos la proposición C. ¿Con qué derecho? Porque vemos que C se enlaza con las de A y B. ¿Y cómo sabemos esto?»

arriba a dir que «el principi d'evidència no és evident». No significa que l'evident no sigui evident, sinó que «l'evident és ver» no és evident, no depèn de l'evidència, sinó del sentit comú.

El mateix esdevé amb l'objectivació de les sensacions. És el sentit comú el que ens impulsa irresistiblement a establir la correspondència entre les nostres sensacions i el món extern. Com hem dit, també objectiva les veritats morals. En aquest cas fins i tot podem parlar de «sentit moral» com una branca del sentit comú i que ens fa acceptar forçosament els primers principis morals.

En segon lloc vegem quines són les veritats que, malgrat que són demostrables, no per això deixen de poder ser de sentit comú. Una veritat pot ser assolida per més d'un criteri. Pot succeir, per exemple, que algú arribi a saber quelcom per sentit comú, encara que més endavant aconsegueixi una demostració racional d'allò de què ja estava cert. També es pot donar el cas d'una veritat que sigui assolida per una persona només per sentit comú, mentre que en el mateix moment hi hagi altres persones que tinguin un saber demostratiu d'aquesta mateixa veritat. I encara cal considerar el cas de veritats que poden haver estat de sentit comú per a tota la humanitat fins un moment històric concret a partir del qual han estat demostrades. Vegem quines són en concret les veritats que responen a aquestes característiques.

Podem començar per les d'autoritat, és a dir, tot el que creiem a través de la paraula d'una altra persona. Tots ens trobem assentint necessàriament al valor de la paraula dels altres, ja que sense aquest convenciment seria impossible cap mena de comunicació. Naturalment, Balmes no vol dir que hàgim de creure sempre en el que els altres afirmen, sigui la persona que sigui i en qualsevol circumstància, sinó que hem d'acceptar com un fet que ens basem habitualment en la fe en la paraula dels altres. Allò que creiem a través del que algú ens transmet pot ser constatat posteriorment o demostrat per nosaltres mateixos. Habitualment els alumnes estan convençuts de la veracitat del que els seus professors els ensenyen, de manera que un nen pot aprendre una llei física només perquè es refia del seu mestre. Només en el moment que l'entengui realment ja no l'admetrà per mera autoritat, de manera que el que era per ell un assentiment generat pel sentit comú, ho deixa de ser, ja que ara es tracta d'una veritat demostrada. La quantitat de sabers que admetem per autoritat és molt més gran del que sovint tenim en compte.

Es podria objectar que d'aquesta manera es renuncia a la sana capacitat crítica. Però de cap manera és aquesta la intenció de Balmes, ja que mai ens diu que creguem per creure la paraula dels altres. L'únic que constata és que no tenim més remei que acceptar molt sovint coneixements a través de l'autoritat, ja que ens és impossible verificar, demostrar, raonar tots els coneixements i les informacions que rebem.

En segon lloc Balmes estudia les veritats instantànies a les quals s'aplica instintivament el principi de causalitat. Es tracta de casos d'impossibilitat per atzar i que poden ser demostrades pel càlcul de probabilitats. Un exemple posat per Balmes és la certitud que si llançem un grup de lletres a l'atzar no obtindrem mai una pàgina de l'Eneida. Aquest tipus de certes es distingeixen per causar

una certesa tan ràpida i repentina que pot dir-se que és realment instantània, Podrien ser demostrades per càlcul de probabilitats o bé per un raonament filosòfic que inclogués nocions de causa, ordre i finalitat, però la certesa es dona abans de la demostració. La causa rau en què molt sovint les situacions no ens permeten el raonament, cal actuar amb rapidesa. Aquesta és la raó, diu Balmes, del fet que la nostra naturalesa s'avanci al raonament²⁴.

Hi ha encara tot un conjunt de veritats de sentit comú que admeten demostració: a través de l'analogia sabem que el sol tornarà a sortir demà, que l'home és lliure, és immortal, que Déu existeix, que existeix un ordre moral, que el panteisme és fals, que el nostre jo no és l'origen de tot, que existeix la certesa o que el coneixement humà té uns límits que no pot traspassar. Aquest grup d'afirmacions constitueixen una mena de pre-filosofia espontània que la major part d'homes han acceptat sempre²⁵.

Balmes apel·la aquí a la universalitat de la veritat, admesa per diferents cultures en diferents moments històrics. Cal veure, però, que mai no diu que això sigui una demostració de la immortalitat, ni que ens eviti la necessitat filosòfica de demostrar-ho. És, doncs, en el camp de la filosofia que cal tractar sobre la immortalitat de l'ànima, encara que per sentit comú tendeixi a admetre's. Quelcom similar succeeix amb l'admissió de l'existència de Déu²⁶.

Amb això hem vist ja les diferents aplicacions del sentit comú i ens podem preguntar pel seu comú denominador. Aquest és obeir una tendència, un impuls racional vers la veritat. Si prescindíssim d'aquest element, no podríem explicar la part dinàmica del coneixement. Aquest impuls és la base de la raó, ja que sense ell l'evidència (raó, pensament discursiu) no podria exercitar-se. És, a més, conforme a la raó, ja que no s'oposa a ella. Per això es pot denominar «instint intel·lectual» o en un vocabulari no directament balmesià «l'orientació de l'enteniment vers l'ens en tant que ver».

Per acabar l'exposició de la criteriologia balmesiana direm que el criteri de sentit comú és infal·lible sempre que és donin una sèrie de condicions: assentiment irresistible i no destruïble per la reflexió; certesa universal present en tota la humanitat i examinable per la raó; relació amb la satisfacció d'alguna necessitat important de la vida sensitiva, intel·lectual o moral²⁷.

24. F.F. p. 193: «[...] necesita el hombre el asenso instantáneo a ciertas verdades que, si bien con la ayuda del tiempo podría demostrar, no le es permitido hacerlo, atendido el modo repentino con que se le ofrecen, exigiendo formación de juicio y a veces acción.»

25. Vegem com argumenta, posem per cas, que la immortalitat de l'home és una veritat de sentit comú: «[...] así lo enseña la razón; así nos lo dice el corazón; así lo manifiesta la sana filosofía; así lo proclama la religión; así lo ha creído siempre el género humano y así lo hallamos en las tradiciones primitivas, en la cuna del mundo», F.E., p. 193.

26. F.E., p. 387: «Todos los pueblos del mundo han reconocido la existencia de Dios, ¿cómo es posible que todos se hubiesen engañado? [...] Aquí la autoridad del sentido común se halla con todos los caracteres que se han señalado para su infalibilidad: es una creencia irresistible, universal; sufre el examen de la razón y se liga con los fines naturales y morales.»

27. FF., p. 195.

Després d'haver exposat la posició balmesiana, retornem al plantejament inicial. En començar hem assenyalat com s'havia blasmat Balmes reduint-lo a un derivat d'altres filosofies partidàries del sentit comú o bé a un mer producte del «seny» català. Volem analitzar ara, doncs, aquestes dues possibilitats.

Quant a les fonts de Balmes, hem de dir que s'ha tendit a pensar que no cal que esperem posicions molt diferents de les diferents filosofies que admeten un cert sentit comú. La filosofia escocesa originada en Thomas Reid (1710-1796) és la més coneguda entre les que inclouen el sentit comú com un element fonamental, per la qual cosa sembla que tota altra filosofia del sentit comú ha d'estar relacionada directament amb la concepció escocesa. Però les nocions filosòfiques de sentit comú i les filosofies en què s'inscriuen arriben a presentar trets molt diferenciats.

Cal afegir que la noció de sentit comú conté diversos significats que sovint es confonen, i es pressuposa una concepció determinada de sentit comú quan aquesta pot ser entesa de més d'una manera²⁸.

Però és clar que la filosofia escocesa no fou la font de la criteriologia balmesiana. El fet que el criteri que sempre ha cridat més l'atenció ha estat el de sentit comú ha tendit a obscurir l'obvietat que per Balmes els criteris són tres, igualment importants. En canvi, pels escocesos no hi ha una tríade de criteris interrelacionats. Per Reid el sentit comú és un tipus de judici relacionat amb primers principis autoevidents, o principis de sentit comú. En Hamilton la consciència, que equival parcialment al sentit íntim balmesià, adquireix una prioritat que no té en Balmes.

També s'ha relacionat amb Balmes la filosofia de Claude Buffier (1661-1679), ja que aquest fou el primer que construí una filosofia on explícitament apareix el criteri de sentit comú. Buffier és un pensador eclèctic, però que exposa una original teoria de la veritat, especialment a la seva obra *Traité des premières vérités*. Admet un sentit de la natura que es divideix en sentiment íntim i sentiment comú de la natura o sentit comú. Cada un proporciona un tipus de veritats. Tenim així les veritats de sentit íntim, que són la percepció de la pròpia existència de totes les experiències actuals, i les de sentit comú.

Aquestes són molt diverses, i Buffier es limita a destacar aquelles que considera més importants, com que «existeixen altres éssers i homes a més de mi mateix en el món» o bé que «tots els homes no s'han posat d'acord per enganyar-me». Buffier admet encara altres criteris secundaris, com ara el testimoni dels sentits, l'autoritat i la memòria.

La concepció de sentit comú de Buffier va influir en Balmes, però indirectament. Durant els segles XVIII i XIX una sèrie de filòsofs que podem definir com a escolàstics, encara que amb postures eclèctiques força diverses entre si, elaboraren una criteriologia basada en la de Buffier. Entre els criteris de veritat incloïen sempre el sentit comú, definit de forma similar a la de Buffier.

28. Vegu ANGLÈS M. (1992). *Sentit comú i vida pràctica: un esclariment de la multiplicitat significativa de la noció "sentit comú"*, *Convivium*, núm. 3, p. 23-37.

Altres criteris que admeten són el de la raó o evidència, el sentit íntim, els sentits externs i l'autoritat humana. Se sap del cert que Balmes coneixia aquests autors, almenys alguns (Andrés de Guevara, Joanne B. Horvath, Benedikt Stattler i Gérard-Casimir Ubaghs)²⁹. Tot i amb això, la criteriologia de Balmes va més enllà d'aquesta influència i presenta característiques originals pròpies. A la vegada cal dir que aquests autors coneixien i rebutjaren la filosofia escocesa de Reid i Dugald-Stewart, tot i apel·lar-los mateixos al sentit comú. És palès, doncs, que es tracta de diferents concepcions de sentit comú.

Un cop considerades les fonts de Balmes i l'abast de les influències rebudes, podem extreure dues conclusions. La primera és la de l'originalitat de Balmes respecte a d'altres filòsofs que admeten el sentit comú com a criteri. En segon lloc, veiem que el sentit comú balmesià no es pot entendre com un mer derivat d'una noció de seny, atès que hi ha uns precedents filosòfics complexos.

Com hem dit, en *El Criteri* trobem diversos passatges on apareix la noció de sentit comú com «sensatesa», «bon sentit», o «bon judici», més que com un determinat criteri de veritat. Aquest ser «sensat» sembla equivaldre a ser assenyat i a tenir sentit comú (en sentit vulgar positiu). En els textos ja citats³⁰ la sensatesa apareix com una condició prèvia a la saviesa, ja que qui no és sensat mai no podrà atènyer la saviesa. D'acord amb això sembla lícit interpretar el seny i el sentit comú com una mena de sapiència anterior a la saviesa filosòfica, una pre-saviesa o saviesa espontània i natural.

De vegades es parla de tenir seny o sentit comú com quelcom molt preuat o poc habitual. Aquesta característica entra obertament en contradicció amb la fórmula «sentit comú», que indica universalitat. Però encaixa perfectament amb aquest aspecte del seny o sentit comú com una certa saviesa relativa a la vida quotidiana, que encara no és una saviesa total i no s'ha conreat sistemàticament. Aquesta sapiència pràctica mundana comparteix moltes característiques de la «prudència» en el seu significat filosòfic. Per Ferrater Mora el seny en una de les seves vessants equival a la prudència en el sentit romà³¹, és a dir, un cert coneixement de la realitat basat més en l'experiència que no pas en la reflexió racional.

No sembla fora de lloc relacionar la «prudència» de l'*Ètica a Nicòmac*, és a dir, la virtut intel·lectual pràctica que consisteix en la recta raó en l'obrar, amb l'aspecte del sentit comú que estem intentant destriar. No obstant això, l'home prudent aristotèlic és un savi, mentre que la saviesa de l'assenyat és més humil i limitada. Ara bé, si no ens referim a la mateixa prudència, sinó a les virtuts pru-

29. L'estudi detallat de les fonts balmesianes a ANGLÈS M. (1992). *Els criteris de veritat en Jaume Balmes*. Barcelona: Editorial Balmes.

30. Vegeu notes 10 i 11.

31. Diu Ferrater Mora a op. cit., p. 52: «Per una banda, el seny és la prudència, potser en el sentit ampli i una mica vague que els romans donaven a aquesta paraula, és a dir, no sols la moderació, sinó també la previsió del que pot succeir entre diverses possibilitats. La prudència és ací una manera de conèixer les coses, però una manera de conèixer que no deriva de la raó, sinó de l'experiència del món i dels homes.»

dencials que la formen, trobem més fàcilment un pont entre la noció de la prudència i el seny.

Per establir aquesta relació partirem de l'afirmació balmesiana sobre la presència diferent de sentit comú en els éssers humans. D'on prové aquesta saviesa? No hauria de ser comuna ja que és natural? Balmes explica la manca de sentit comú d'una persona dient que «la seva disposició natural o els seus hàbits l'han format així»³². Aquí es parla tant de tenir una naturalesa més propensa a la sensatesa com d'haver passat per un procés d'aprenentatge. L'experiència s'acumula com a hàbit. La introducció de la noció d'hàbit és molt interessant, ja que aquest, un cop adquirit, pot explicar l'assoliment de quelcom racional sense que la raó hagi de necessitar el raonament. Aquesta és una de les característiques del seny i del sentit comú, ser molt racional a la vegada que no és necessari emprar directament la raó discursiva. Com hem dit, encara que relacionar el seny amb la virtut de la prudència sembla excessiu, no ho és fer-ho amb virtuts menors vinculades i exigides per la prudència. Segons Aristòtil aquestes es poden tenir en un grau més o menys elevat segons disposició natural, a la vegada que són educables com a hàbits, tal com hem vist que afirma Balmes de la sensatesa. Potser la virtut que s'aproxima més a la noció de seny és la que en grec s'anomena «synesis» i que en llatí sant Tomàs tradueix com a «sensatesa» o «bon sentit» i la definieix com la capacitat de judicar bé sobre el que s'ha deliberat i s'ha d'obrar³³.

Recapitulant el que hem estat analitzant fins ara, constatem que han aparegut les característiques següents del sentit comú: en primer lloc ser un coneixement vinculat amb l'experiència i amb la vida pràctica, però que pressuposa una certa finor de discerniment intel·lectual; en segon terme, s'explica que aquí sentit comú no té un significat completament universal, ja que tothom en té en cert grau, però alguns tenen una naturalesa més propensa o l'han educada millor a través de l'experiència. Finalment, el judici de sentit comú sorgeix de forma irresistible i espontània, no derivada d'un llarg procés de raciocini. Això no obstant, no té res a veure amb la irracionalitat.

En la pràctica, però, persones, judicis i comportaments poden ser classificats d'assenyats o de sentit comú, tant si són producte d'una veritable sapiença com si provenen d'opinions rutinàries o culturalment predominants i, fins i tot, de prejudicis. D'aquí que tant seny i sentit comú es puguin considerar en sentit positiu i negatiu. És perquè s'entén que quelcom és de sentit comú o producte del seny quan no cal argumentar-ho racionalment, que judicis que provenen de la irracionalitat o del prejudici poden reivindicar la seva assenyada obvietat. El seny per si mateix no pot fer front al forassenyament, ja que qui té poc seny no pot ser conscient de la seva limitació. Aquí es fa necessari l'ús de la raó discursiva. Recordem, però, que Balmes no diu mai que el sentit

32. Vegeu nota 11.

33. II, II, q. 51, a. 3, resp.: «Ur de secundum synesim dicuntur in graeco aliqui "syneti" idest sensati, vel "eusyneti", idest homines boni sensus: sicut e contrario qui carent hac virtute dicuntur "asyneti", idest insensati.»

comú hagi de substituir la racionalitat, sinó que la racionalitat ha de tenir present el sentit comú.

Però, com hem vist, en les obres posteriors a *El Criteri*, Balmes desenrotlla una noció del sentit comú molt més complexa, ja que aquest passa a ser un criteri determinat de veritat a través del qual assolim certes veritats.

Com a criteri, el sentit comú és completament universal, de la mateixa manera que tothom té cada un dels altres dos criteris. Ningú no té més sentit comú que un altre ésser humà. No és quelcom après, sinó que és present des de sempre en tot ésser racional. Aquestes característiques el diferencien de la sensatesa que acabem de veure. En canvi, té en comú amb aquesta generar un tipus de veritat espontània, no obtinguda per raonament mental. La definició d'aquest criteri, encara que derivada de Buffier, és original de Balmes i no és equivalent a altres definicions filosòfiques.

En la funció de «guia i escut» hem trobat un sentit comú entès com a orientació intel·lectual espontània vers el ver. No sembla que s'acostumi a definir el seny com un «sentit de la veritat», o un «estar orientat en direcció al ver». Aquestes definicions de seny no són impossibles, però el seny ens remet més aviat a l'aplicació d'aquesta orientació a casos concrets. La «guia i escut» indicarien més aviat l'arrel del seny. De fet Balmes ve a dir que aquest «impuls» o «instint» de veritat és el que explica la munió de certes naturalitats que tot home posseeix amb independència de la seva capacitat reflexiva i dedicació intel·lectual.

No depèn de la nostra lliure elecció estar orientats cap al ver ni al tenir aquest conjunt de certes naturalitats. Ara bé, en un segon estadi sí que podem rebutjar-lo. El sentit comú és irresistible per naturalesa, encara que la reflexió pot rebel·lar-se contra els seus dictats. Ara bé, és impossible eliminar-lo completament i de forma espontània la seva certesa es torna a imposar a la reflexió.

És perquè allò que no pot ser rebutjat en un primer moment pot ser deixat de banda posteriorment, quan es genera l'escissió entre pensament pre-filosòfic i filosòfic. Per Balmes cal acceptar les certes naturalitats, ja que són fets que se'ns donen. Podem dir que el filòsof assenyat acceptarà voluntàriament les veritats de sentit comú en tant que fets, és a dir, la part instintiva de la racionalitat, juntament amb la racionalitat discursiva:

No es un simple método filosófico, es la sumisión voluntaria a una necesidad indeclinable de nuestra propia naturaleza; es la combinación de la razón con el instinto³⁴.

Aquesta és la postura filosòfica de sentit comú d'acord amb Balmes i suposa una opció voluntària.

És una constant del sentit comú el fet que no es defineixi per ser adquirit a través d'un raonament. Per això no és mai fruit d'una demostració. No obs-

tant això, tampoc és correcte definir una veritat de sentit comú per la seva indemostrabilitat. Com hem vist, Balmes distingeix entre les veritats de sentit comú que mai no podran ser demostrades racionalment i les que sí. Totes són «raonables», mai irracionals, però no sempre demostrables.

Les que són demostrables poden ser de sentit comú o no. Tot depèn, doncs, de com han estat assolides. Si quelcom és de sentit comú és perquè hi ha situacions en què no tenim temps o possibilitats d'arribar a explorar racionalment una situació. La necessitat vital no pot esperar la reflexió, i la naturalesa racional es manifesta instintivament tot i que posteriorment podrà ser examinada per la raó. El sentit comú no és només la intel·ligència en estat natural, sinó una forma «instintiva» d'arribar a una veritat abans de demostrar-la. Subratllem, doncs, que el sentit comú està relacionat sempre amb necessitats de la vida humana. La naturalesa és racional i quan es manifesta espontàniament inclou una racionalitat pre-reflexiva, útil en moments en què la reflexió no es pot arribar a desenrotllar. Això no vol dir que no calgui cultivar la racionalitat.

¿Per què no acceptar el que se'ns dóna naturalment en tant que fet i analitzar les implicacions filosòfiques del fet de tenir certeses naturals? Aquest és el plantejament balmesià, conscient de ser una opció lliure, una proposta filosòfica coherent que té com a objectiu no separar l'home natural del filòsof.

Per acabar direm que encara que tant la noció de seny com la de sentit comú contenen tant una dimensió cognoscitiva com pràctica, la de seny suggereix més la pràctica i el sentit comú la cognoscitiva. Quan diem que quelcom és de sentit comú remarcuem més aviat el caràcter d'obvietat intel·lectual, que tal afirmació és universal i tothom ho ha de veure així. En canvi, remarcar que «quelcom és assenyat o algú té seny» implicaria que algú ha tingut finor de discerniment en relació amb la vida pràctica. Per això és menys usual i no presenta la universalitat del sentit comú en l'aspecte de criteri de veritat. En Balmes hauria predominat una concepció de sentit comú més vinculada al seny en la seva obra *El Criteri*, mentre que en la *Filosofia Fonamental* hauria desenvolupat filosòficament una significació més relacionada amb el coneixement.